

Handläggare
Jennie Spetz

Kulturdepartementet

Remissvar på betänkandet *Ett starkt judiskt liv för framtida generationer. Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034, SOU 2024:3.*

Remissvarets inriktning och omfattning

Institutet för språk och folkminnen (Isof) lämnar härmed synpunkter på betänkandet *Ett starkt judiskt liv för framtida generationer. Nationell strategi för att stärka judiskt liv i Sverige 2025–2034, SOU 2024:3.*

Synpunkterna berör i huvudsak de förslag som på något sätt berör områden som Isof arbetar med, det vill säga språkvård och revitaliseringsarbetet för jiddisch samt judiskt folkliv och immateriellt kulturarv. Till största del handlar det om kapitel 5, det kapitel i betänkandet som innehåller själva strategin. De förslag som inte kommenteras ligger utanför Isofs expertområde eller så har myndigheten inga synpunkter på dem.

Isofs synpunkter inleds med några allmänna påpekanden som rör betänkandet i sin helhet, därefter kommer påpekanden som rör enskilda avsnitt.

Sammanfattning

Isof stödjer utredningens förslag om långsiktiga insatser för Språkcentrum jiddisch samt utredningens utgångspunkt om att insatser för att stärka språket ska utgå från målgruppernas behov. I betänkandet saknas dock konkreta förslag som skulle stärka jiddisch utifrån det minoritetspolitiska målet att språket ska vara ett levande språk i Sverige. Utredningen pekar på behovet av att främja jiddisch som kulturarvsspråk snarare än som vardagsspråk, men definierar inte hur begreppet kulturarvsspråk ska förstås. Isof menar att skyddet under språkstadgan inte bör sammanblandas med det skydd och främjande som genomförs utifrån ramkonventionen vars fokus ligger på judiskt språk och kultur. Inom myndighetens målgrupp finns både de som använder jiddisch till vardags och

de som främst kommer i kontakt med språket som en del av den judiska kulturen. Båda är viktiga målgrupper, och främjandet av jiddisch som vardagsspråk respektive kulturarvsspråk bör således inte ställas mot varandra.

Allmänna påpekanden

Konkreta förslag för stärkandet av jiddisch saknas

Av utredningens direktiv framgår att den ska ”lämna förslag på en nationell strategi för stärkande av judiskt liv i Sverige med fokus på överföringen av judisk kultur och jiddisch till yngre och framtida generationer”. Utöver en fortsatt finansiering av Språkcentrum jiddisch innehåller betänkandet dock inte några förslag som skulle underlätta överföring av jiddisch till nya generationer.

På flera ställen i betänkandet slås fast att jiddisch för många judar fungerar som en kulturbärare snarare än ett vardagsspråk, och att det inom minoritetspolitiken läggs för mycket fokus på insatser för att stärka jiddisch som vardagsspråk mot bakgrund av att språket har få talare. Men en situation med få talare är inte unik för jiddisch i Sverige. Samma sak gäller för flera av de andra nationella minoritetsspråken, särskilt för en del varieteter. Att dra ner på insatserna för dessa språkbärares rättigheter som ett resultat av att de är få, skulle stå i motsättning mot de intentioner som anges i den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (SÖ 2000:3), hädanefter språkstadgan.

Utredningen har också valt att inte ta upp aktiviteter som pågår där jiddisch och jiddischkultur har en central plats, t.ex. körer, studiecirkelar, teatergrupper och andra aktiviteter. Språkcentrum jiddisch har under de första åren av verksamheten träffat språkbärare runt om i landet och bilden är att intresset för jiddisch växer, särskilt bland unga, samt att det pågår olika slags verksamheter där jiddisch ingår som ett viktigt inslag. Utredningen påpekar visserligen att det finns ett intresse bland unga att lära sig språket men beskrivningar av sådana pågående verksamheter saknas. I sofs bedömning är dock att insatser för att främja och revitalisera jiddisch, med målet att språket ska vara ett levande språk i samhället, har haft stor betydelse för det ökande intresset för jiddisch och jiddischkultur och det finns därför goda skäl för fortsatta satsningar.

Definition och syn på kulturarv behöver klargöras

I betänkandet refereras till behovet av att bevara och synliggöra det svensk-judiska kulturarvet. Utredningen nämner genomgående betydelsen av judiskt språk och kultur som en del av det svenska kulturarvet. Jiddisch nämns som en del av detta kulturarv, men utan att begreppet immateriellt kulturarv nämns.

I betänkandet nämns flera exempel på det svensk-judiska kulturarvet i relation till behovet av att vårda och synliggöra det. I de flesta fall nämns vårdandet av byggnader, begravningsplatser, historiska minnesmärken, arkiv och museer. Dessa exempel på materiella kulturarv är i sig naturligtvis mycket betydelsefulla. Isof vill dock i sammanhanget framhålla att en viktig aspekt av kulturarvsbegreppet (enligt Unescos konvention för trygghand av det immateriella kulturarvet, vilken Sverige ratificerat), är det immateriella eller *levande* kulturarvet, alltså praktiker och kunskaper som utövas och överförs mellan människor idag, och som utvecklas efter samtidens behov. Att lyfta fram det levande och pågående bruket av exempelvis judiska historiska byggnader är centralt för att förstå deras betydelse som både materiellt och immateriellt kulturarv. Konventionen definierar alltså kulturarv som något levande och pågående, och som en process snarare än objekt. Oavsett om man använder sig av den här definitionen av kulturarv eller inte, hade det varit bra om det svensk-judiska kulturarvet som begrepp förklarades i utredningen och att man hade varit tydlig med vilken definition man använde. Detsamma gäller begreppet kulturarvsspråk som inte heller definieras eller förklaras i betänkandet. Med tanke på att utredningens argumentation om vilka satsningar som bör göras i förhållande till jiddisch bygger på ett antagande om att jiddisch först och främst utgör ett kulturarvsspråk, hade en definition varit hjälpsam.

Kommentar angående bokförlag på jiddisch

Utredningen nämner att det finns två bokförlag som publicerar litteratur på jiddisch (s.75). I dagsläget finns dock minst sju bokförlag som har gett ut böcker på jiddisch de senaste åren.

5.6 Fokusområde: Jiddisch

Målsättning: De offentligas arbete med jiddisch är relevant och framåtsyftande.

Isofs synpunkt: Synpunkter på Isofs uppdrag, som en del av det offentligas uppdrag att skydda och främja jiddisch, framgår av kommentarerna under 5.6.4.

När det gäller översättningar av samhällsinformation kan man av utredningens formulering få intrycket av att det i dag görs stora satsningar på översättningar av sådan information till jiddisch och att ett slopande av detta arbete skulle lösgöra avsevärda resurser till andra åtgärder (s.150). I dagsläget handlar det dock i regel om ett mycket begränsat utbud av offentliga texter på jiddisch. Detta konstateras också av utredningen i bilaga 6, s.256.

I Isofs undersökning av kommuners webbplatser 2022 framkom att endast 43 kommuner hade någon information på jiddisch. En övervägande del av denna information handlade om minoritetens språkliga och kulturella rättigheter samt rätt till delaktighet och inflytande enligt minoritetslagen. En del av informationen bestod i sin tur av länkar till

information från andra myndigheter och utgjordes alltså inte av unik information framtagen av kommunerna själva.

Resultatet av undersökningen pekar alltså inte på att allmän samhällsinformation översätts till jiddisch i någon större skala och till stora kostnader för det offentliga. De översättningar som görs kan dock vara till stor nytta både för att synliggöra språket och för att utveckla terminologi i förhållande till den svenska samhällskontexten, och därför ser Isof ser positivt på att detta görs. Dessa översättningsinsatser bedöms inte vara av den omfattningen och bidra till så stora kostnader att de står i vägen för insatser som främjar jiddisch som kulturarvsspråk utan tvärtom gynnar språkets ställning i samhället.

5.6.2 Långsiktiga satsningar för språkcentrum för jiddisch

Bedömningar: Språkcentrum för jiddisch bör ges en långsiktig finansiering, då nuvarande uppdrag löper ut 2024. Verksamheten bör utvecklas i förhållande till det arbete som görs med resursbiblioteket för jiddisch.

Isofs synpunkt: Isof stödjer utredningens bedömning att Språkcentrum jiddisch behöver en långsiktig finansiering. När det gäller språkcentrums uppdrag i förhållande till det uppdrag resursbiblioteket för jiddisch har, vill myndigheten förtydliga att uppdragen skiljer sig åt i väsentliga delar. Resursbibliotekets uppdrag handlar om att ge stöd och rådgivning till bibliotek runt om i landet. I nuläget saknas dock kompetens i jiddisch och biblioteket arbetar med en mer allmän inriktning om att främja litteratur som speglar judiskt språk och kultur. På Språkcentrum jiddisch finns däremot personal med kunskap i språket, vilket innebär att personer som är intresserade av litteratur på jiddisch då och då kontaktar språkcentrum för information och tips. Det handlar alltså om att språkcentrum svarar på ett behov från allmänheten snarare än att uppdragen överlappar varandra.

Isof är i dagsläget den enda myndigheten med jiddischkompetents som arbetar för att säkerställa språkliga rättigheter för barn och unga. För att språket ska kunna revitaliseras i enlighet med minoritetspolitikens mål, behövs fortsatt stöd till de barn som växer upp med jiddisch som modersmål liksom de barn och unga som lär sig det som modersmål i skolan. Sådana insatser behöver genomföras utifrån en genuin kunskap i språket.

5.6.4 Det offentliga ska göra relevanta prioriteringar av arbetet med jiddisch

Det offentliga insatser med jiddisch bör i högre utsträckning utgå från målgruppens behov.

Isofs synpunkt: Isof stödjer utredningens generella ståndpunkt om att det är målgruppens behov som ska vara vägledande för de insatser som görs för att främja jiddisch. I betänkandet görs dock på flera ställen antaganden som skulle behöva nyanseras.

Det ena antagandet handlar om att det är den judiska minoriteten som utgör hela målgruppen för jiddischtalande i Sverige. Detta är dock inte fallet. Många jiddischtalande i Sverige räknar sig som judar, men alla gör det inte. Främjandet utgår från det skydd språket har som ett av Sveriges nationella minoritetsspråk under språkstadgan samt det nationella språkpolitiska målet att jiddisch ska förbli ett levande språk i samhället. De insatser som genomförs med stöd i språkstadgan görs alltså för alla de som talar eller som vill lära sig tala språket. Målgruppen för främjandet av jiddisch är därför språkbärare, oavsett om de räknar sig som judar eller inte.

Det råder dock ingen motsättning mellan målet att språket ska förbli ett levande språk i samhället där insatser om samhällsinformation till jiddisch kan ingå, och att främja jiddisch som ett rikt kulturarvsspråk med en stark koppling till teater, musik och andra kulturyttringar. Utredningen ger på vissa ställen uttryck för en sammanblandning av det skydd som omger språket å ena sidan och skyddet för judiskt språk och kultur å andra sidan.

Sverige har också förbundit sig att följa skyldigheterna i Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter (SÖ 2000:2). Ramkonventionen bygger på skyddandet och främjandet av minoriteten judars språk och kultur. Inom ramen för språk och kultur ingår alla de språk och kulturyttringar som minoriteten judar utövar i Sverige, dvs. vid sidan av jiddisch också hebreiska och andra språk, liksom skyldigheten att ge minoriteten judar delaktighet och inflytande över insatserna. Målgruppen för insatser under ramkonventionen är alltså den nationella minoriteten judar.

Följden av att skyldigheterna under dessa två konventioner blandas ihop är att det riskerar att tolkas som att om att skyddet och främjandet av jiddisch kan bytas ut mot andra insatser enligt önskemål från representanter för minoriteten judar. En annan risk är att det skydd och främjande som följer av ramkonventionen tolkas så att en övervägande del av främjande och skyddande av minoriteten judars språkliga och kulturella rättigheter ska centreras kring jiddisch trots att judars språk och kultur även innefattar andra språk. Att målgrupperna för konventionerna ska ges inflytande över de insatser som görs inom det offentliga samt att dessa ska vara effektiva och framåtsyftande, såsom utredningen påpekar, håller Isof dock med om. Mot bakgrund av förståelsen av kulturarv som ett levande inslag (se ovan), bör insatser för att skydda och främja jiddisch som ett levande språk i samhället alltså inte tolkas så att de står i motsättning till att skydda språket som en del av det svensk-judiska kulturarvet.

Snarare vill Isof lyfta fram vikten av att myndigheter och andra som arbetar med insatser för att främja jiddisch ser hur perspektiven samverkar och stärker varandra. För att jiddisch ska fortsätta att vara ett rikt kulturarvsspråk behövs personer med genuina kunskaper i språket som kan leda de kulturaktiviteter där språket har en central roll. Bland de revitaliseringsbidrag som Isof årligen delar ut till föreningar som arbetar med revitalisering, finns projekt som har fokus på jiddisch som vardagsspråk medan andra har större fokus på språkets kulturbärande roll. Detsamma gäller för de språkbärare Språkcentrum jiddisch har kontakt med. Många som deltagit i aktiviteter eller kontaktat språkcentrum har en relation till jiddisch via judisk kultur, medan andra använder språket till vardags. Myndighetens erfarenhet efter de första två åren är att språkcentrum kan stötta språkbärare med olika ingång till språket utan att det finns någon motsättning i det.